

הפרוכת, כרוביה ואורגותיה

בין כלי המשכן שעל הכנתם מצווים ישראל מתוארת הפרוכת. וכך נאמר בפרשה:

וַעֲשִׂיתָ פְּרֹכֶת תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמֶן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרִבִּים: וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל-אַרְבָּעָה עֲמוּדֵי שְׁטִים מְצֻפִּים זָהָב וְזָהָב עַל-אַרְבָּעָה אֲדָנֵי-כָסֶף: וְנָתַתָּה אֶת-הַפְּרֹכֶת תַּחַת הַקַּרְסִים וְהִבַּאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפְּרֹכֶת אֶת אַרְוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָהּ הַפְּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֹּדְשִׁים (שמות כו, 31-33)

גם בימי הבית השני הפרוכת הייתה אחד מכלי המקדש המרשימים ביותר. יוסף בן מתתיהו, ההיסטוריון בן למשפחת כהנים שראה את המקדש הן בתפארתו הן בחורבנו, כותב על מלאכת המחשבת של מעשה הפרוכת: "הרכב החומרים לא נבחר בלי מחשבה תחילה, אלא נעשה בצלם היקום. נראה כי השני מרמז לאש, הבוץ לאדמה, התכלת לאוויר, והארגמן לים ... ברקמת האריג תוארו השמים וכל צבאם, מלבד החיות" (מלחמת היהודים ה, 212-213). לפי תיאור זה, הפרוכת ייצגה את היקום כולו על יסודותיו – אש, אדמה, אוויר ומים, והדוגמה שעליו תיארה את השמיים וצבאם. לפחות בעניין זה, דברי יוספוס אינם עולים בקנה אחד עם דברי התורה, שלפיה כרובים בלבד היו על הפרוכת ("מעשה חשב יעשה אותה כרבים").

הפרוכת שתפקידה היה הפרדה "בין הקדש ובין קדש הקדשים" לא נעשתה מחומרים עמידים ובני קיימא אלא מחומרים מתכלים. ואכן במשנה נמסר שהבלאי שלה גרם לכך שהיה צריך לייצר שתי פרוכות מדי שנה (שקלים ח, ה). התורה אינה מפרטת רק את החומרים היקרים שמהם יש לארוג את הפרוכת אלא גם את האופן שבו יש לאורגם "מעשה חשב יעשה אותה" ואף את הדוגמה שעליה, והיא, כאמור, "כרבים". הכרובים הם ישויות שמיימיות מכונפות המתוארות במקרא בהקשרים שונים ובתיאורים שונים.

הפרוכת שהסתירה את קודש הקודשים, את הארון ואת שני הכרובים שמעל הכפורת בו, הציגה לפי התיאור בתורה אף היא דוגמה של כרובים. היא ייצגה באופן דו-מימדי את מה שהיה בתוך קודש הקודשים. אך בבית המקדש השני, כשהארון נגנז ועמו הכרובים, מה הסתירו הפרוכת וכרוביה? הפרוכת ועליה הכרובים הסתירה למעשה את העדר הארון ואת העדר הכרובים שנעדרו מקודש הקודשים. המראה שעל הבד ייצג את מה שהוא אמור להסתיר אבל למעשה הוא הסתיר את הריק שמאחוריו. והפרוכת עצמה הייתה מוסתרת מעיני העם.

"מעשה חושב"

על טיב העבודה שנדרשה למלאכת עשיית הפרוכת והכרובים שעליה, יש ויכוח תלמודי:

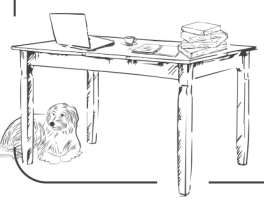
כתוב אחד אומר: "מעשה רקס" (שמות כו לו) וכתוב אחר אומר: "מעשה חשב" (שם, לא). "מעשה רקס", פרצוף אחד. "מעשה חשב", שני פרצופות. רבי יודה ורבי נחמיה, חד אמר: "מעשה רקס" ארי מיכן וארי מיכן. "מעשה חשב", ארי מיכן וחלק מיכן. וחורנה אמר: "מעשה רקס", ארי מיכן וחלק מיכן. "מעשה חשב", ארי מיכן ונשר מיכן (ירושלמי שקלים ח ב, נא ע"ב).

ייתכן ששני הכתובים מדברים בפרוכות שונות,¹ ובכל זאת, אפשר ללמוד כיצד הבינו חז"ל את השימוש במטבע הלשון השונה, סתם הירושלמי אומר ש"מעשה רקס" הוא "פרצוף אחד", כלומר דמות אחת, ואילו "מעשה חשב" הוא "שני פרצופות", כלומר הדוגמה הנרקמת היא שונה בכל צד של הבד. לפי שיטתו של רבי נחמיה, שנראה שהתלמוד מסכים עמה, "מעשה חשב" הוא עבודה כה מתוחכמת עד שבצד אחד של הבד יש דוגמה אחת ובמשנהו דוגמה אחרת ("ארי מיכן ונשר מיכן"). גם אם עולי הרגלים חזו בפרוכת בימים טובים כמתואר במסורות בספרות האמוראים, הרי שהם ראו רק את צדה החיצוני. את הצד הפנימי ראה רק הכהן הגדול ורק ביום הכיפורים. מכאן נוכל אולי להסיק שאריגת הפרוכת של בית המקדש לא הייתה מלאכה מקצועית ומורכבת גרידא, אלא גם שהיה בה ממד של סוד. הסוד נחשף, מלבד לכהן הגדול, רק למי שעסק בייצור הפרוכת.

הנערות האורגות (החושבות)?

ומי עסק באריגת הפרוכת? בישראל, כמו גם בתרבויות אחרות, מלאכות הקשורות בטקסטיל, ובכלל זה הטוויה, האריגה והרקמה נחשבו מלאכות נשיות. פסוקים אחדים ב"אשת חיל" (משלי לא) מתארים את האישה הראויה כעוסקת בצמר, פשתים, בטוויה ובאריגה. כשמסכת נגעים מלמדת על תנוחת הגוף שבה צריכים אנשים לעמוד, כאשר הכהן בודק את נגיעהם, נאמר שם

¹ בפסוק לו מדובר על "מסך" לאהל מועד ואילו בפסוק לא (שצוטט למעלה) מדובר בפרוכת שהפרידה בין הקודש ובין קודש הקודשים.

שהם צריכים להיעמד בתנוחות הרגילות להם בחיי היומיום, האיש "כעודר וכמוסק זיתים" והאישה בין היתר "כעורכת וכמניקה וכאורגת" (נגעים ב, ד).
 ואכן, לפי האמור בתורה, נשים היו אחראיות על העיסוק בטקסטיל לצרכי הקודש: "וְכָל-אִשָּׁה חֲכֵמַת-לֵב בְּיָדֶיהָ טוּוּ... וְכָל-הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לְבָן אֶתְנֶה בְּחֻמָּה טוּוּ אֶת-הָעֵזִים" (שמות לה כה-כו).
 גם בספרות חז"ל נמסר על כך, שנשים היו מועסקות בבית המקדש באריגת הפרוכת. בין שאר בעלי המלאכה שבמקדש, נמסר בתוספתא "ונשים אורגות בפרוכת" (שקלים ב, ו). ומן המקור הבא בתלמוד הירושלמי עולה שלא היה כל ספק בכך שנשים היו אורגות הפרוכת, היה רק ויכוח מאיזה סעיף בתקציב המקדש יש לשלם בעבור מלאכה זו:

שמואל אמר: נשים האורגות בפרכות נוטלות שכרן מתרומת הלשכה. רב חונה: מתרומת בדק הביי. מה פליגי? שמואל עבד לה כקרובן, רב חונה עבד לה כבניין (ירושלמי שקלים ד, ג, מח ע"א, וראו גם בבלי כתובות קו, ע"א-ע"ב).

מקורות אלה מלמדים שלנשים היה חלק פעיל בבית המקדש ובעבודתו, אריגת הפרוכת הייתה עבודתן. מקורות אחדים מעידים על כך שאורגות הפרוכת היו דווקא נערות צעירות. בספר החיצוני **חזון ברוך** מקונן המחבר² על החורבן הקרב של ירושלים. הוא מורה לכהנים לזרוק את מפתחות בית המקדש לשמיים, שכן הם לא השכילו לשמור על הבית, ולומר: "שְׁמַר אֶתְּהָ אֶת-בְּיַתְךָ כִּי אֲנַחְנוּ שָׁוְא שְׁמַרְנוּ". מיד לאחר מכן, כאל מקבילה נשית לכהנים, הוא פונה אל הנערות האורגות ומורה:

וְאֶתְּן הַתְּנוּלוֹת הָאֲרוֹגוֹת
 בּוֹץ וְמָשִׁי עִם-זָהָב אוֹפִיר
 מִהַרְגָּה קַחְנָה הַכֹּל
 וְהַשְׁלַכְתֶּן אֶל-תּוֹךְ-הָאֵשׁ
 הִיא תְּבִיאֵם אֶל-עוֹשֶׁם

(חזון ברוך א, י 19, מהדורת כהנא, שעא-שעב)³

אף מקור נוצרי מוקדם מספר על הנערות אורגות הפרוכת. אחת מהנערות הייתה מריה, המלאך שבישר לה על הלידה הפלאית, נגלה אליה בעת שעסקה במלאכתה.⁴
 בהקשר של הדיון באריגת הפרוכת נאמר בפירוש למסכת תמיד בתלמוד המודפס במקום שבו מודפס בדרך כלל פירוש רש"י (ועל כן, יש המכנים אותו פסבדו-רש"י), שהאורגות היו בתולות צעירות: "נערות שלא באו עדיין לכלל נדות מתעסקות בה שרוצים לעסוק בה בטהרה" (בבלי תמיד כט, ע"ב).

גבולות ואינטימיות

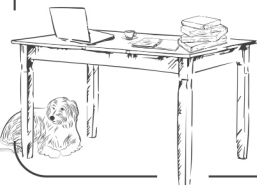
הפרוכת מייצגת עולמות של ניגודים: אריגתה דורשת את עבודתן העדינה והאיטית של הנערות אבל היא כבדה מאד, ולפי המשנה נדרשו שלוש מאות כהנים כדי לטבול אותה (משנה שקלים ח, ה); היא מסמלת טוהרה אבל נטמאת בקלות; היא מסמלת את הקוסמוס כולו, כפי שעולה מתיאורו של יוספוס אבל קשורה במקום הקדוש והאינטימי ביותר של עם ישראל.
 גם בתרבויות אחרות, היו אלה בתולות שעסקו במלאכת אריגת כלי פולחן. פרופ' שאול ליברמן משווה את אורגות הפרוכת לילדות אורגות שמלת הפולחן של אתנה (peplos) ביוון העתיקה, כולן בין גיל שבע ואחת-עשרה.⁵ מה עשוי להיות התפקיד המיוחד של נערות צעירות שלא הגיעו לפרקן בעבודת הקודש בתרבויות שונות? הסיבה הפשוטה לכך, היא שאצבעותיהן הדקות של הנערות התאימו לעבודה העדינה. פרשנים קלאסיים הזכירו שהעסקת ילדות מנעה סכנה של היטמאות הכלים בטומאת הנידה, אבל אולי יש לכך גם טעמים עמוקים יותר לכך.
 נוכל אולי לזהות קשר סימבולי בין הפרוכת ובין הבתולין - שניהם מסמלים חיץ, גבול שאסור לכול, ומותר רק למי שנועד לכך ורק בעת הראויה. אולי משום כך, התיאור של חילול המקדש על ידי טיטוס מתואר במונחים הדומים לתיאור של אונס אכזרי. בין היתר נאמר על פריצתו למקדש: "ונטל סייף וגידר את הפרוכת" (בבלי גיטין נו, ע"ב), התלמוד ממשיך ומספר "ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא". הכובש חשב שמא הרג את עצמו ואולי הייתה זו לשון נקייה של התלמוד לומר שהוא חשב שהרג חלילה את מי שהמקדש שלו. הפרוכת הקרועה היא סמל של המקדש שדינו נחרץ.

² החיבור "חזון ברוך", או "האפוקליפסה של ברוך" מיוחס לברוך בן נריה, סופרו של ירמיהו הנביא, אך ככל הנראה נכתב לאחר חורבן הבית השני.

³ ומעניין להיסוף שבמקבילות בספרות חז"ל למעשה הכהנים המשליכים את מפתחות אורגות הפרוכת. ירושלמי שקלים ו ג, נ ע"א) לא מופיעות אורגות הפרוכת.

⁴ הפרוטו-אוונגליון של ג'ימס, י, 10-11.

⁵ שאול ליברמן, יוניים ויונות בארץ ישראל, ירושלים 1984, עמ' 275-276.

פרוכת ומקדש מעט

אך הפרוכת לא נעלמה עם חורבנו של המקדש. אדרבה, ייצוג סמלי שלה נמצא ברבבות בתי כנסת. היא אחד מכלי הקודש של בית הכנסת שתפקידם לזכור ולהזכיר את בית המקדש. ואם בעבר חזו בה לפרקים רק עולי רגלים כיום היא נוכחת ונראית לעיני כל באי בית התפילה. הפרוכת עשויה בדרך כלל מחומרים יקרים ונתרמת לבית הכנסת לציון אירועים אישיים או קהילתיים מיוחדים. רקומים עליה פסוקי מקרא ותפילה, עיטורים, סמלים והקדשות אישיות. סגנונותיהן של הפרוכות שונים אבל כל פרוכת ופרוכת מספרת סיפור פרטי ואישי, וכולן מלמדות שהקודש אינו נוצר אלא במלאכה איטית, מאופקת ואוהבת. הפרוכת היא תזכורת לכך שבית הכנסת הוא מקדש מעט, מקדש בהעדרו של המקדש. אולי תשובה ניצחת לנסיונות החרבת היהדות של טיטוס ושל אלה שבאו בעקבותיו היא עובדת קיומו של מוסד בית הכנסת וחיותו.

